

Examining the Social Obstacles to the Realization of Faith in Practice from the Perspective of the Qur'an and Nahj al-Balaghah

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Aurhors

Batoul Hosseini ¹
Fatemeh Shareyati ^{2*}
Hamed Fathaliani ³

How to cite this article

Batoul Hosseini, Fatemeh Shareyati, Hamed Fathaliani, Examining the Social Obstacles to the Realization of Faith in Practice from the Perspective of the Qur'an and Nahj al-Balaghah, Journal of Quran and Medicine. 2023;8(1):34-41.

1. PhD student, Department of Quran and Hadith Sciences, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Tuiserkan Branch, Islamic Azad University, Tuiserkan, Iran (Corresponding Author).
3. Assistant Professor, Department of Education, Malayer Branch, Islamic Azad University, Malayer, Iran.

* Correspondence:

Address:
Phone:
Email: f.shareyati@gmail.com

Article History

Received: 2022/09/16
Accepted: 2023/02/08

ABSTRACT

This research was conducted with the aim of investigating the social barriers to the realization of faith in practice from the perspective of the Noble Qur'an and Nahj al-Balaghah. The findings of the research showed that these obstacles are divided into two categories: the first category are the obstacles that have emerged within the Islamic society and are the blocking factor in the way of religious and Islamic culture: such as showing Islam upside down Examples of which are the implementation of inhuman behavior and attributing it to Islam, or people who are outwardly considered religious but do not adhere to the practical moral values of religion, knowingly or unknowingly because of hypocrisy. Also, the baseless excesses attributed to religion are another obstacle on the way of this path, because human nature avoids extreme affairs and behaviors. As the next obstacle, we can point to the selective treatment of religious rules, practices and affairs, sometimes people as religious guardians and scholars, by dividing religion into pieces, present their actions as religious orders, and this Severity destroys the image of religion and becomes a big obstacle in the way of the development of faith and religious practice. Superstition and superstition is another obstacle that if the people of the Islamic society do not separate the superstitions from the true beliefs through thinking and reasoning, ugliness and superstitions will be attributed to religion and religion will be unjustly accused. Another obstacle is the de-spiritualization of religion, which causes people to move away from religious culture and practice it. One of the de-spiritualization of religion is worldliness and forgetfulness of the hereafter, and analyzing everything with worldly gains and losses. The second category, the obstacles that have hindered the development of religious culture and religious practice from outside Islamic societies; Such as: the influence of foreign and anti-religious cultures in Islamic societies and false propaganda against Islam and ruining the face of religion. In a society in which belief wavering has penetrated, the people of that society are not able to resist against the influx of new and anti-Islamic ideas, and with the passage of time, they will accept to follow foreign cultures that are opposed to Islam. As a result, instead of developing religious practice, opposite behaviors are developed. Today, with the expansion of communication and the introduction of various doubts by the enemies of Islam, deep blows have been inflicted on the body of religion and religious culture, which are considered one of the most important obstacles. The research was done with descriptive-analytical research method.

Keywords: Faith, Faith in Action, Communal Obstacles, Quran, Nahj Al-Balagha

بررسی موانع اجتماعی تحقق ایمان در عمل از منظر

قرآن و نهج البلاغه

بتول حسینی^۱

دانشجوی دکتری، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

فاطمه شرعیاتی^{۲*}

استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد تویسرکان، دانشگاه آزاد اسلامی، تویسرکان، ایران (نویسنده مسئول).

حامد فتحعلیانی^۳

استادیار، گروه معارف، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران.

را خواهند پذیرفت. در نتیجه به جای توسعه ی عملکرد دینی رفتارهای مخالف آن توسعه می یابند. امروزه با گسترش ارتباطات و با وارد کردن شبهه های گوناگون متعدد از سوی دشمنان اسلام ضربات عمیق به بیکره دین و فرهنگ دینی وارد شده که از مهمترین موانع به شمار می روند. پژوهش با روش تحقیق توصیفی-تحلیلی انجام شده است.

کلید واژه ها: ایمان، ایمان در عمل، موانع اجتماعی، قرآن، نهج البلاغه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۹

*نویسنده مسئول: f.shareyati@gmail.com

مقدمه

در مسیر ایمان در عمل (ایمان عملی) همیشه موانعی وجود داشته که گاه کاملاً همچون سدی، جلوی مسیر عمل را می گیرند، گاه حرکت آن را کند می کنند و گاه آنقدر این مانع قوی است که آن را به عقب می راند و دین و عمل دینی به کناری نهاده می شوند که این همان اوج انحطاط دینی و فرهنگی و اسلامی است. این موانع را از جهت ریشه به دو دسته تقسیم می کنند. دسته ی اول موانع درونی هستند که در درون خود جامعه مسلمانان به ظهور و بروز رسیده اند، و دسته ی دوم موانع بیرونی هستند که از بیرون از جوامع اسلامی در جلوی راه ایمان و ایمان عملی قرار داده شده اند.

مفهوم شناسی اصطلاحات

واکاوی مفهوم ایمان:

ایمان بر وزن افعال مصدر ثلاثی مزید از ماده (ا-م-ن) است که این منظور در کتاب لسان العرب معتقد است که سه کلمه امن، امانت، ایمان از یک ریشه هستند که به ترتیب امن در مقابل ترس و امانت در مقابل خیانت و ایمان در مقابل کفر و همچنین ایمان به معنای تصدیق در مقابل تکذیب است. در تاج العروس در باب ایمان نیز بیان شده است که (اتفاق اهل علم از لغویون بر این است که ایمان تصدیق و جزم به آن چیز است؛ البته تصدیق به قلب و اگر کسی به تصدیق قلب اعتقاد نداشته باشد منافق یا جاهل است) همین طور مطرح کرده که (ایمان فقط اقرار به زبان می باشد و نیز به معنای ثقه و اطمینان و اظهار خضوع و قبول شریعت و آنچه نبی (ص) آورده است). (در ایمان سه چیز جمع شده است تصدیق به قلب و اقرار به زبان و عمل به ارکان) (۱). در لغت نامه دهخدا معانی متعددی برای ایمان ذکر شده است، از جمله اعتماد کردن، زینهار دادن و فروتنی نمودن، تصدیق کردن کسی و گرویدن به او و قبول شریعت وی کردن (۲). جوهری می نویسد: ایمان از ماده (امن) است. الامان و الامانه به یک معنی است و ایمان به معنای تصدیق است و خداوند مومن است زیرا به بندگانش از این که به آنها ظلم کند ایمن می سازد. (۳)

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی موانع اجتماعی تحقق ایمان در عمل از منظر کتاب شریف قرآن و نهج البلاغه انجام شده است. یافته های تحقیق نشان داد که این موانع به دو دسته تقسیم می شوند: دسته ی اول موانعی که در درون خود جامعه ی اسلامی به ظهور و بروز رسیده اند و عامل باز دارنده در مسیر عملکرد فرهنگ دینی و اسلامی هستند؛ مانند وارونه نشان دادن اسلام که از مصادیق آن اجرای رفتارهای غیر انسانی و نسبت دادن آن به اسلام است یا افراد ی که در ظاهر متدین به حساب می آیند ولی به ارزش های اخلاقی عملی دین پایبند نیستند آگاهانه از سر ریا کاری یا نا آگاهانه. همچنین افراط و تفریط های بی مبنای منتسب شده به دین مانع دیگری بر سر راه این مسیر است، زیرا طبیعت و سرشت آدمی از امور و رفتارهای افراطی گریزان است. به عنوان مانع بعدی می توان به برخورد گزینشی با احکام، اعمال و شئون دینی اشاره کرد، گاه افرادی به عنوان متولیان دینی و عالمان به آن با تکه تکه کردن دین، در ظاهر عمل خود را به عنوان دستور دینی مطرح می کنند و این به شدت چهره ی دین را تخریب می کند و مانعی بزرگ بر سر راه توسعه ی ایمان و عمل دینی می شود. خرافه و خرافه گرایی مانعی دیگری است که اگر مردم جامعه اسلامی خرافات را با تفکر و تعقل از اعتقادات راستین جدا نکنند، زشتی و خرافات به دین منتسب می شود و دین به ناحق در موضع اتهام قرار می گیرد. مانع دیگر، معنویت زدایی از دین است، که سبب دور شدن مردم از فرهنگ دینی و عمل به آن می شود. از حالات معنویت زدایی از دین، دنیا خواهی و فراموشی آخرت است و اینکه همه چیز را با سود و زیان دنیایی تحلیل کنند. دسته دوم، موانعی که از بیرون جوامع اسلامی مانع توسعه ی فرهنگ دینی و عملکرد دینی شده اند؛ مانند: تاثیر گذاری فرهنگ های بیگانه و ضد دینی در جوامع اسلامی و تبلیغات نادرست علیه اسلام و خراب کردن چهره ی دین. در جامعه ای که تزلزل اعتقادی در آن نفوذ کرده باشد، افراد آن جامعه در مقابل هجوم اندیشه های جدید و مخالف اسلام، قادر به مقاومت نیستند و با گذشت زمان پیروی از فرهنگ های بیگانه ی متضاد با اسلام

مفهوم ایمان از نظر نهج البلاغه

ایمان از دیدگاه حضرت علی (ع) مورد تاکید بوده و ایشان از منظرهای مختلف بدان نگریسته است. (الْإِيمَانُ شَجَرَةٌ، أَصْلُهَا الْيَقِينُ، وَفَرْعُهَا التَّقْوَى وَتَوْرُهَا الْحَيَاءُ وَتَمْرُهَا السَّخَاءُ). ایمان درختی است که ریشه اش یقین، شاخه اش تقوا، شکوفه اش حیا و میوه اش سخاوت است. (الإسلام إن أفضل ما توسل به المتوسلون إلى الله سبحانه وتعالى: الإيمان به ورسوله...). در خصوص پایه های ایمان، از نگاه امیرالمؤمنین علی (ع) حقیقت ایمان بر چهار پایه استوار است که عبارتند از: صبر، یقین، عدل و جهاد و کفر که نقطه مقابل آن است، بر چهار پایه بنیان نهاده شد. کنجکاو بیهوده، خصومت و دشمنی کردن، انحراف از حق و ایجاد اختلاف (حکمت ۳۱). امام علی (ع) همچنین در بیان اهمیت ایمان می فرماید: اگر کسی یک خصلت از خصال خیر در او باشد کافی است که سایر صفات و خصلت های او را تحمل کنم و ببخشم مگر دو چیز را: یکی بی عقلی و یکی بی ایمانی. آنجا که دین و ایمان نیست امنیت نیست. به آدمی بی ایمان در هیچ چیز نمی شود اعتماد و اطمینان کرد. آنجا که امنیت و اعتماد و اطمینان نیست زندگی گوارا نیست، دائم نگرانی است. خوف است. اما آنجا که عقل نیست حیات و زندگی نیست. مردگی است (فاقد عقل را) باید در شمار مردگان به حساب آورد. (۴). حضرت علی (ع) در خصوص نشانه های ایمان می فرماید: ایمان بنده خدا صادق نباشد تا آن گاه که، به آنچه در دست خداوند است، اعتمادش بیشتر باشد، از آنچه در دست خود اوست. (۵)

موانع درونی

مقدمه: موانع درونی، به موانعی گویند که از درون خود جامعه مسلمانان ریشه می گیرند.

وارونه نشان دادن اسلام

وارونه کردن اسلام یعنی اسلام را به گونه ای به افراد جوامع معرفی کنند که دقیقاً خلاف حقیقت اسلام است. امام علی (ع) در این حالت اسلام را به ظرفی تشبیه کرده که وارونه شده و هر آنچه که در آن است، بیرون ریخته شده است. وقتی ظرف اسلام وارونه گردد چیزی از اسلام ناب، درون ظرفی که ناعادلانه هنوز نام اسلام به آن داده می شود باقی نمی ماند، پس باید هوشیار بود و چنین اسلامی را به کلی از اسلام حقیقی جدا دانست. (شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه (صبحی صالح). افرادی که اسلام را به گونه ای وارونه نشان می دهند و تنها به ادعای خودشان مسلمانند از موانع بزرگی برای ایمان عملی هستند زیرا به شدت چهره ی دین را زشت نشان میدهند و مردم که در سراسر دنیا به طور فطری انسانیت را خلاف رفتار های آن می بینند و اطلاع و آگاهی از حقیقت دین و اسلام ناب ندارند از دین و فرهنگ دینی و اسلام بری می شوند. چگونگی می شود به گوش همه ی مردم رساند که اسلام واقعی، شباهتی به این دسته از به ظاهر مسلمانان ندارد پس درجهان امروز که جهان ارتباطات است و در گوشه ای از دنیا اتفاقی می افتد، به چند دقیقه نرسیده در جای جای این کره ی خاکی، درباره ی آن اتفاق نظرات گوناگون مطرح می شود، انتظار این مطلب می رود

که با پخش شدن خبر هایی از رفتار های شنیع گروه هایی که خود را برخواسته از اسلام میخوانند، نه تنها بستری برای ایمان عملی حاصل نمی شود بلکه به نا حق موجی از انزجار نسبت به دین و دینداری ایجاد می گردد، حالا در این اثنا کفایت اطلاع رسانی و تبلیغات چنین گروه هایی از اطلاع رسانی عالمان و عاملان به حقیقت اسلام قوی تر باشد که در این صورت عمق فاجعه به اوج خودش می رسد. همچون گروه های تروریستی که اکنون به اسم اسلام هر آنچه غیر انسانی است، مرتکب می شوند و اعمال شنیع خود را در معرض دید همگان قرار میدهند، ذکر الله اکبر را فریاد می کنند و در همان حین زشت ترین عمل غیر اسلامی و غیر انسانی را مرتکب می شوند، پرچم لاله الا الله (ذکر مخصوص مسلمانان) را در دست گرفته و شنیع ترین عملی را که بی دینان نیز آن را قبیح میدانند، انجام می دهند.

امام علی (ع) می فرماید: مردم را روزگاری رسد که در آن از قرآن جز نشان نماند و از اسلام جز نام آن. در آن روزگار بنای مسجدهای آنان از بنیان آبادان است و از رستگاری ویران. ساکنان و سازندگان آن مسجدها بدترین مردم زمینند، فتنه از آنان خیزد و خطا به آنان درآویزد. آن که از فتنه به کنار ماند بدن بازش گردانند، و آن که از آن پس افتد به سویش برانند. امام علی (ع) در سفارش خود به عبدالله بن عباس هنگامی که وی را برای صحبت با خوارج می فرستاد چنین می فرمود: از روی قرآن با آنان صحبت مکن؛ زیرا قرآن دارای معنای مختلفی است، تو یک معنی را می گویی و آن ها معنایی دیگر را، تو با روایت با آن ها بحث کن که راه فراری نخواهند یافت. (نامه ۷۷).

پیراسته کردن ظواهر اسلام از اخلاق اسلامی در بین مسلمانان دینداری هم شامل عرصه ی نظر است و هم شامل عرصه ی عمل، یعنی در یر گیرنده ی اندیشه، معرفت، باور و ایمان دینی، و نیز اقرار، کردار، رفتار و سلوک دینی است.

در قرآن کریم در بسیاری از آیاتی که در مورد مومنان واقعی و اجر و پاداشی که خداوند برای آنها در نظر گرفته است و اینکه فلاح و رستگاری عاید چه کسانی می شود سخن به میان آمده است در این شمار عظیم از آیات همیشه ایمان در کنار عمل صالح (اخلاق و سلوک اسلامی) وجود دارد. برای مثال: البقره/ ۲۵، البقره/ ۲۷۷، آل عمران/ ۵۷، النساء/ ۱۷۳، المائده/ ۹، هود/ ۲۳، الرعد/ ۲۹ و موارد بسیاری دیگر که مجموعاً ۳۴ آیه با همین لفظ است و این نشان میدهد که جامعه ای که این دو را از هم جدا کند فرسنگ ها از اسلام ناب و حقیقی فاصله گرفته است پس نمی توان انتظار داشت زیبایی ها و برکات فرهنگ دینی در ان جامعه توسط افراد درک شود و فراتر از این مطلب، در چنین حالتی که افراد ظاهر دینی را از اخلاق دینی جدا میکنند، چون ظاهر و اسم آن دینی و اسلامی است ولی بخاطر وجود اخلاقیات ناشایست، برائتی رشد کننده در سطح جامعه نسبت به دین و فرهنگ دینی حاصل می آید و نتیجه این می شود که همین مدعیان دینداری که اخلاق و رفتار دینی ندارند خود مانعی بس بزرگ در برابر توسعه ی فرهنگ دینی می شوند.

یکی از مهمترین موانع ایمان عملی، مسلمانانی هستند که فقط نام اسلام را بر خود نهاده اند و در عمل به آموزه های اخلاقی سهل انگاری می کنند. در حالی که اسلام دین بزرگ اخلاق است، و آموزشهای اخلاقی این دین از مهمترین آموزشهای اخلاقی تاریخ تعلیم و تربیت بشری است. در قرآن کریم، آیات اخلاقی و تربیتی آمده است که از معجزات آشکار در معرفت نفس انسانی و توجه دادن انسان به فضایل است. برای نمونه نرم خو بودن و اخلاق نیکو داشتن، بسیار در جذب مردم تا تیر گذار است. اصولاً افراد جامعه جذب سلوک و رفتار و منش فردی می شوند که اخلاق پسندیده ای داشته باشد. همچون محبوبیتی که رسول اکرم (ص) در دلهای اصحاب خودشان داشتند و همچنین درد دل مردمی که اکنون با سیره ی ایشان آشنا می شوند، پیدا می کنند.

یکی از رموز موفقیت پیامبر اسلام در جذب مشرکان و منافقان سخت دل، همین خلق و خوی مهربانانه ایشان بود به حدی که خداوند؛ بهره مندی از این نعمت بزرگ را برای پیامبرش رحمتی از جانب خود میداند و میفرماید:

پس آنها را ببخش و برای آنها آموزش بطلب! و در کارها، با آنان مشورت کن.

«فَمَا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لَئِنَّ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ.» (آل عمران/۱۵۹)

(ای رسول ما!) پس به خاطر رحمتی از جانب خدا (که شامل حال تو شده)، با مردم مهربان گشته ای و اگر خشن و سنگدل بودی، (مردم) از دور تو پراکنده می شدند.

ترک اعمال و اخلاق دینی از سوی عالمان دینی اصولاً انسان پیش از آنکه از قول، سخن و تبلیغ متولیان دین تاثیر بپذیرد، از کردار و سلوک و عملکرد آنان متأثر می شود و این فاصله ی بین گفتار و کردار افراد به ویژه عالمان دینی خود مانعی برای توسعه ی عملکرد دینی و عاملی برای دین گریزی است. اگر ارزش ها و سلوک دینی از جانب کسانی زیر پا گذاشته شود، باورهای دینی مردم متزلزل می شود و میل به دین داری و پایبندی به دین و در نهایت پذیرش ایمان عملی در آنان کاهش می یابد. قرآن کریم در توبیخ عالمان دینی که اعمالشان برخلاف اقوالشان است، می فرماید: (بقره ۴۴) آیا مردم را به نیکی دعوت کرده و خودتان را فراموش می نمایید؟ یا اینکه شما کتاب (آسمانی) را می خوانید، آیا هیچ فکر نمی کنید؟ همچنین می فرماید: (صف ۳-۲) ای کسانی که ایمان آورده اید! چرا چیزی می گوئید که عمل نمی کنید؟ نزد خدا بسیار مورد غضب است که چیزی را بگوئید که عمل نمی کنید. عالم بی عمل، به درخت بی ثمر، ابر بی باران، نهر بی آب، زنبور بدون عسل، سوزن بدون نخ و الاغی که کتاب حمل می کند، تشبیه شده است. (۷)

رفتار و سلوک و عملکرد متولیان دینی، شخصی و فردی تلقی نمی شود و صلاح و فساد آنان با توجه به مراتب علمی آنان و حوزه ی علمشان جامعه را در بر می گیرد. این در بر گرفتن خود تاثیر گذاری عظیم این مانع فرهنگی را کاملاً نشان میدهد، زیرا مردم به راحتی

جدا شدن بواطن و اخلاقیات اسلامی از ظواهر آن مسئله ی کوچکی نیست، ریشه بسیاری از مشکلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع اسلامی، با وجود اینکه اکثریت مسلمان هستند، به این عامل باز می گردد. با وجود آنکه اسلام برای تک تک این ابعاد، دستورات کافی و وافی داده است. مثلاً در امور اقتصادی مفهوم هایی چون انصاف، اهمیت درآمد حلال، دست پاک و آلوده نشدن به رشوه و عدم بی تفاوتی نسبت به افراد دیگر جامعه و وضعیت آنها و موضوعاتی از این دست، شئون اخلاقی پر تاکید و پر اهمیتی در آیات و روایات اسلامی هستند که در اقتصاد یک جامعه بسیار تاثیر گذارند، و جامعه ای که خود را در دنیا جامعه ی اسلامی معرفی میکند اگر مثلاً در حوزه ی اقتصاد به این شئون اخلاقی پایبند نباشد، چه تصویری از اسلام به عرصه ی نمایش می گذارد؟ آیا این تصویر تنها به این دلیل که اسم و ظاهر آن اسلامی است شباهتی به فرهنگ ناب اسلامی و فرهنگ دینی دارد، خیر بلکه خود مانعی است در جلوی مسیر توسعه ی فرهنگی این مانع در دو بعد، یک بین المللی آن یعنی برداشتهای جوامع دیگر از جوامع اسلامی و دوم در بعد درون جامعه ای یعنی در بین افراد خود جامعه ی اسلامی بسیار می تواند، مخرب باشد.

عمل ریاکارانه به موازین اخلاق و احکام از سوی مدعیان دین و دینداری

سوره ی ماعون از تکان دهنده ترین سوره های قرآن برای کسانی است که فقط ادعای دین و دینداری می کنند، با توجه به این سوره می توان به اهمیت و تاثیری گذاری بسیار زیاد این مانع ایمان عملی پی برد. (۷-۱) «أَرَأَيْتَ الَّذِي يَكْذِبُ بِالذِّينِ * فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ * وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ * قَوْلٍ لِّلْمُصَلِّينِ * الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ * الَّذِينَ هُمْ بِرَأْوَنَ * وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ.»

آیا دیدی کسی را که (روز) جزا را دروغ می انگارد؟! پس آن کسی است که یتیم را به سختی می راند؛* و بر غذا دادن به یتیم (باز) تشویق نمی کند؛* و وای بر نمازگزاران؛ (همان) کسانی که آنان از نمازشان غافل اند؛* (همان) کسانی که ایشان ریاکاری می کنند؛* و چیزهای اندک (وسایل زندگی را از دیگران) دریغ می کنند.

رسول اکرم (ص) می فرماید: « نمازتان را ضایع نکنید، پس همانا ضایع کننده ی نماز با قارون و هامان و فرعون محشور می شود و این حق بر خداست که او را در آتش با منافقین وارد کند، پس وای بر کسی که محافظت نمی کند بر نمازش و وای بر کسی که سنت پیامبرش را اجرا و ادا نمی کند». (۶). ادای سنت پیامبر (ص) یعنی همان اقامه ی نماز، کاملاً در کنار تزیین نکردن نماز آمده است که خود شاهی بر این مطلب است که وای خداوند بر نماز گزارانی وارد گردیده که خواندن ظاهری نماز با تمام آداب و شرایط آن را با عملی کردن آن که همان داشتن کردار نیکو و اخلاق اسلامی (سنت پیامب (ص)) است، همراه نکرده اند و موجبات برائت دیگران را از اسلام و فرهنگ اسلامی به وجود آورده اند.

سهل انگاری در عمل و اعتقاد به آموزه های اخلاقی و دینی

میان جامعه باب مکنید، زیرا این، افتراء به خداست هر چند که باب کننده اش آن را به خدا نسبت ندهد» (۸).

عمل گزینشی به موازین دینی

گاه افرادی خود را به عنوان متولیان دینی و عالمان به دین مطرح می کنند ولی از راه عالم شدن به دین، به سوء استفاده از آن می پردازند و با تکه تکه کردن آن، در ظاهر عمل خود را به عنوان دستور دینی مطرح می کنند و چون عالم به آن هستند، آن را ماهرانه برای رسیدن به خواسته های دنیایی بازیچه قرار می دهند و از این نا آگاهی مردم عوام سوء استفاده می کنند. نا آگاهی ایشان نسبت به این که دین مجموعه ای از راه و روش زندگی است و حکم های آن با تمام شرایط مخصوص به خود بیان شده است و به همین جهت به عنوان حکم مورد قبول دین به حساب آورده می شود و ما برای یافتن آن حکم با تمام ابعاد آن، حتما نیاز به خانواده ی آیات و روایات در یک موضوع خاص، برای فهمیدن نظر دین، داریم و نه فقط بیان یک روایت یا آیه. این روش منجر به زشت نشان دادن چهره ی دین می شود، غافل از آنکه اگر آن حکم با تمام ابعاد آن اجرا می شد جز زیبایی از آن چیز دیگری را شاهد نبودیم.

خداوند در آیات ۹۰ تا ۹۳ سوره ی حجر، تکه تکه کنندگان قرآن را معرفی می فرماید و اینکه آنها همینطور رها نمی شود و خداوند قسم یاد می کند که اینان باید در سرای آخرت جوابگوی اعمال خویش باشند و این قسم خداوند شدت اهمیت موضوع را نشان می دهد.

(ما بر آنها عذابی می فرستیم) همان گونه که بر تجزیه کنندگان آیات الهی فرستادیم. آنان که قرآن را قطعه قطعه کردند. (آنچه به سودشان بود گرفتند و آنچه نبود رها کردند). پس به پروردگارت سوگند ما از همه آنان (در قیامت) بازخواست خواهیم کرد. از آنچه انجام می داده اند.

خداوند در آیات ۹۰ و ۹۱ سوره حجر چنین می فرماید که من ترساننده ای هستم که شما را از آن عذابی که قبلاً بر مقتسمین نازل شده بود می ترسانم و مقصود از مقتسمین کسانی هستند که خدای تعالی در جمله (الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ) آنان که قرآن را قطعه قطعه کردند. (آنچه به سودشان بود گرفتند و آنچه نبود رها کردند). بیان فرموده است.

از عوامل موثر در پدید آمدن این مانع فرهنگی و دینی، این است که مردم اکثراً پیرو هوس های نفسانی خویشند پس چون حق و حقیقت در اکثر مواقع در مخالفت این هوس هاست آن تکه را رها کرده و بر زمین گذاشته و بخشی (تکه ای) را که به هوی و هوس او خللی ایجاد نمی کند، عمل میکند، چنین برخوردی نسبت به دین، ظاهری بسیار زشت از دین به نمایش میگذارد، زیرا عالمان به این روش، اعمال خود را دینی عنوان می کنند، در آخر ضربه ی نهایی به چهره ی دین وارد می شود.

خداوند در قرآن می فرماید: (وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ / ۷۱ مومنون). و اگر حق، از هوس های آنان پیروی می کرد، قطعاً آسمان ها و زمین و کسانی که در آنها هستند تبا

نمی توانند حساب دین و دینداری را از حساب عالمان بی عمل و بدعمل و مدعیان دینداری جدا کنند و این سبب می شود که باور های دینی مردم در معرض امواج تردید و ابهام قرار گیرد و در صورت دست نیافتن به ملاک های دین و دست آویز های بنیادین، به دین گریزی تاسف باری در سطح جامعه می رسیم.

امام علی (ع) لغزش عالم را چنان خطرناک دانسته که اینگونه فرموده است: «لغزش عالم همچون شکسته شدن کشتی است که غرق میشود و گروهی را نیز با خود غرق می سازد».

افراط و تفریط های بدون ارتباط با دین

افراط و تفریط هایی که گاه افراد در امور دینی از خود بروز می دهند بسیار در بری ساختن مردم از دین تاثیر گذار هستند، گرچه این افراط و تفریط ها به ناحق به دین منتسب شده اند ولی اثرات زینبار چنین رفتار هایی دامن گیر اصل دین خواهد شد. به صورت یک بیان کلی می توان گفت افراط و تفریط در فرهنگ اصیل دینی جایگاهی ندارد. خداوند در آیه ی ۲۸ از کهف، می فرماید: و با کسانی که پروردگارشان را (همواره و در هر) صبحگاه و شامگاه می خوانند و خشنودی او را می جویند، خود را شکیب ساز و دیدگان را از آنان برمگیر که زیور دنیا را بطلبی و از کسانی که دلشان را از یاد خود غافل کرده ایم و در بی هوس خویشند و کارشان بر گزافه (اسراف) و زیاده روی است، پیروی مکن.

پس افراط کردن جایگاهی در اسلام ندارد و خداوند امت اسلام را امت متعادل خوانده و قرار داده است. در آیه ی ۱۴۳ از سوره ی بقره می فرماید: «و بدین سان ما شما را امتی میانه قرار دادیم تا بر مردم گواه باشید و پیامبر (نیز) بر شما گواه باشد».

وقتی حکمی به تمام امت اسلامی نسبت داده شود منظور همان دینی است که از طرف خداوند برای همه آنها تجویز شده است یعنی دقیقاً همان عمل دینی، بنابراین فرهنگ دینی به ذات خود چون تعادل گراست و جذب کننده ی افراد است، زیرا طبیعت و سرشت آدمی از امور افراطی و رفتار های افراطی گریزان است و از جمله خواص ذاتی رفتار های افراطی، دور کردن افراد از دین و مانع بودن برای ایمان عملی و دینی است، اگر این رفتار ها به دین نسبت داده شوند چون فطرت و سرشت آدمی با تعادل و میانه روی سازگار است به عنوان مانعی برای ایمان عملی و دینی عمل می کند. در آیه

ی ۱۱۶ و ۱۱۷ از سوره ی نحل درباره نهی از افراط و تفریط های نسبت یافته به دین مسئله حلال و حرام کردن به دروغ از طرف خداوند را مطرح می فرماید: (وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتِكُمُ الْكُذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَ هَذَا حَرَامٌ لِيُفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يُفْلِحُونَ) (نحل: ۱۱۶). و با هر دروغی که به زبانان می آید نگویید: این حلال است و آن حرام، تا بر خدا دروغ بسته باشید. زیرا کسانی که بر خداوند دروغ می بندند رستگار نمی شوند. (سرچشمه ی همه افتراها رسیدن به دنیایی است که) بهره ای اندک است، در حالی که برای آنان (در آخرت) عذابی دردناک است. علامه طباطبایی، می گوید: «چیزی از حلال و حرام داخل در دین مکنید و چیزی که از دین نباشد و به وسیله وحی نرسیده باشد در

می‌شدند، ولی ما قرآنی به آنها دادیم که مایه‌ی یاد (وشرف و حیثیت) آنهاست، اما آنان از این یاد رویگردانند.

خداوند در آیه‌ی ۴۱ سوره‌ی مائده به کسانی اشاره می‌کند که دین را میل و خواسته‌ی خود تغییر می‌دهند و تفسیر می‌کنند. آنان کلمات (تورات یا پیامبر) را از جایگاه خود تحریف می‌کنند و (به یکدیگر) می‌گویند: اگر این مطلب (که مطابق میل ماست) به شما داده شد بپذیرید و بپذیرید، ولی اگر (آنچه طبق خواسته‌ی ماست) به شما داده نشد، دوری کنید. (ای پیامبر) هر که را خداوند بخواهد آزمایش و رسوایش کند تو هرگز در برابر قهر الهی هیچ کاری نمی‌توانی برایش بکنی. آنان کسانی‌اند که خداوند نخواست است دل‌هایشان را پاک کند. برای آنان در دنیا ذلت و خواری و برایشان در آخرت، عذابی بزرگ است.

تضعیف عقلانیت و ترویج خرافات

منظور از خرافه هر آن چیزی است که مبنایی از حقیقت ندارد. خرافه و خرافه‌گرایی همیشه در طول تاریخ در بین جوامع وجود داشته است. میزان خرافی بودن یک جامعه و ابعاد موضوعات خرافی، بستگی به فرهنگ و تفکرات آن جامعه دارد، مسلماً رواج خرافه‌گرایی در هر جامعه‌ای بستگی به سطح فرهنگی آن جامعه دارد، هرچه سطح فرهنگی پایین‌تر باشد، شیوع خرافه‌گرایی بالاتر است. در نگاه کلی به سیره‌ی عملی پیامبر اکرم (ص) در مبارزه با خرافات در می‌یابیم که ایشان در ابتدا خرافات عصر جاهلی را باطل اعلام کردند و بعد از آن مردم را به یکتا پرستی فراخواندند. در سوره اعراف آیه ۲ روشن‌گری و زدودن اوهام و خرافات را از ساحت جامعه جزء برنامه‌های اصلی پیامبر اکرم (ص) برشمرده است. پس بر اساس سیره‌ی پیامبر (ص) که در این آیه بیان شد در می‌یابیم که حاکم اسلامی نباید خود را در قبال جهل و نادانی و خرافه‌گرایی مردم بی‌مسئولیت بداند. بلکه باید تمام تلاش خود را در برپایی تعلیم و تربیتی صحیح و بدور از جهل و ناآگاهی و خرافه‌گرایی به انجام رساند. و نتیجه‌ی این تلاش کمرنگ شدن این مانع بزرگ در مسیر توسعه‌ی فرهنگ دینی است.

(کتابُ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لَتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ). (اعراف/۲)

(این) کتابی است که به سوی تو نازل شده، پس در سینه‌ات تنگی (و شک و تردیدی) از آن نباشد، تا به وسیله‌ی آن (کتاب)، (مردم را از عواقب سوء عقاید و اعمال نادرستشان) بیم دهی و برای مؤمنان تذکر و پندی باشد.

در جمله آخر آیه خداوند می‌فرماید که هدف از نزول این کتاب انذار و بیم دادن مردم از عواقب شوم افکار و اعمالشان است، و همچنین تذکر و یادآوری برای مؤمنان راستین (لَتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ) و پیدا است که تنها ایمان آورندگان، از این دعوت سود می‌برند، همانها که زمینه‌های مستعد و آماده برای پذیرش حق دارند، و آنها که لجاج را از خود دور ساخته و در برابر حقایق تسلیمند. (۹)

معنویت زدایی از دین

خداوند در قرآن می‌فرماید: (كُفَّار) کسانی هستند که زندگی دنیا را بر آخرت ترجیح می‌دهند و (مردم را) از راه خدا باز می‌دارند و می‌خواهند آن را منحرف کنند، آنها در گمراهی عمیقی هستند. (ابراهیم/۳)

یکی از حالات معنویت زدایی از عمل دینی، دنیا خواهی و فراموشی آخرت است و این که همه چیز را با سود و زیان دنیایی تحلیل کنند و یاد آخرت از زندگی مردم رخت ببندد، همان مردمی که دسته‌ای از ایشان عالمان به دین و برخی معتقدان به دین هستند. در این صورت توجه عملی و موثر به حیات ابدی پس از مرگ در بین مردم به فراموشی سپرده می‌شود، دنیای فانی چنان چشم انسانهای که دلتربیب آن شده‌اند را پر می‌کند که از حیات ابدی خویشان غافل مانده و همه‌ی سود و زیان خویش را در این دنیا به چرتکه‌ی منطقشان می‌سپارند و این آفت به شدت انسان‌ها را خود خواه کرده و فرد خود خواه فقط منافع خویش را می‌بیند آن هم منافع زودگذر، پس اصلاحی به نفع همه‌ی افراد جامعه صورت نمی‌پذیرد و همه چیز به خودخواهی فردی منتج می‌شود. و در نهایت همه‌ی اینها به عنوان مانعی در مسیر الهی (يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) قرار می‌گیرند و چون نتیجه چنین گرایشی در جامعه همان نابسامانی اجتماعی است، و راه دین را زشت نشان می‌دهد (يَبْغُونَهَا عِوَجًا) در نهایت مانعی برای توسعه‌ی عملکرد دینی به حساب می‌آید. و اما در مورد (يصدون عن سبيل الله این مفهوم) سدی در مقابل راه خدا می‌شوند و راه خدا را زشت و کج و معوج نشان می‌دهند که یعنی مانع ایمان و عملکرد دینی می‌شوند.

در تفسیر اطیب البیان درباره‌ی يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ آمده که صد عن سبيل الله یعنی سد و مانع شدن در مسیر خدا و جلوگیری دیگران از این که به طرف حق حرکت کنند، حال بوسیله‌ی القاء شبهه در اذهان آنها، در یکی از معتقدات دینی یا بوسیله‌ی تهدید در صورتی که به طرق حق روند یا به وسیله‌ی تطمع به مال و جاه یا به وسیله‌ی مکر و حيله و تقلب یا به وسیله‌ی انکار ضروریات یا به وسیله‌ی ابداع بدعت در دین. آیه‌ی دیگر در قرآن به علاقه‌ی زیاد برخی عالمان دینی به جمع‌آوری اموال، اشاره می‌کند. آن هم معمولاً اموالی است که آنها از طریق دین بدست می‌آورند، که کاملاً چنین رفتاری از سوی متولیان یک دین با زودده شدن معنویت از دین در دیدگاه مردم، همسو می‌باشد.

(يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَ الرَّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ يَكْنُزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ). (توبه)

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بسیاری از دانشمندان و راهبان، (با سوء استفاده از موقعیت خود)، اموال مردم را به ناحق می‌خورند و آنان را از راه خدا باز می‌دارند و کسانی که طلا و نقره می‌اندوزند و آن را در راه خدا انفاق نمی‌کنند، پس آنان را به عذابی دردناک، بشارت بده». در آیه بالا نیز با عبارت يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ و منع میکنند و بازمی‌دارند مردم را از راه خدا که دین اسلام و اتباع حضرت خاتم(ص) باشد. (۱۰). چنین افرادی را مانعی در مسیر الهی معرفی می‌کند و آنان را بخاطر این رفتارشان به عذاب علیمی بشارت میدهد. منع افراد از راه خدا و تبعیت مردم از روش و منش پیامبر

دینی هم خوانی ندارد بلکه به عنوان مانعی در جلوی توسعه ی فرهنگ ناب اسلامی قد علم می کنند. خداوند در آیه ی زیر مومنان را از اینکه کافران را ولی خود بگیرند، نهی می کند:»
 نباید اهل ایمان، به جای مؤمنان، کافران را دوست و سرپرست خود برگزینند و هر کس چنین کند نزد خدا هیچ ارزشی ندارد، مگر آنکه از کفار پروا و تقیه کنید (وبه خاطر هدف های مهم تر، موقتاً با آنها مدارا کنید) و خداوند شما را از (نافرمانی) خود هشدار می دهد و بازگشت (همه) به سوی خداوند است». (آل عمران/۲۸)

تبلیغات ویرانگر ضد دینی به قصد تخریب چهره ی اسلام زیبایی اسلام ناب بر هر ذهن منصف و آگاه به حقیقت اسلام واضح و مبرهن است، اما تبلیغات نادرست خصمانه ای که علیه اسلام در دنیای امروز پخش می شوند مانع دیدن حقیقت دین و زیبایی های اصیل دینی می شود. امروزه با گسترش ارتباطات این امر نیز گسترش بسیار زیادی پیدا کرده است و با وارد کردن شبهه های گوناگون متعدد از سوی دشمنان اسلام در بین اکثریت افرادی که آگاهی چندانی به حقیقت اسلام و احکام و شرایط آن ندارند ضربات عمیق به پیکره دین و فرهنگ دینی وارد می شود. استعمار نو با روش جنگ نرم به مبارزه با دین و فرهنگ ایرانیان آمده و ابتداء هسته اجتماع، یعنی خانواده، و بعد شخصیت زنان را که قلب این خانواده ها هستند، نشانه گرفته است. بنابراین، هدف این برنامه ها، نابودی سلامت فکر و رفتار افراد است؛ تا جایی که مشاهده دائم برنامه های نامناسب ماهواره، افراد را دچار حالت مسخ شدگی و از دست رفتن عقلا نیت می کند و خانواده های تحت الشعاع این برنامه ها، از مسیر اصلی تربیتی خود که ریشه در مکتب اسلام دارد، فاصله می گیرند. به این طریق که مانعی بزرگ بر جلوی راه توسعه فرهنگ دینی و پذیرش قلبی آن توسط افراد می شود. مسلماً کسانی که کافر و پو شاننده ی حقیقت اسلام هستند، عزم جزمی در این راه کرده اند و در نتیجه اهمیت و ضرورت مقابله با چنین رویکرد هایی نیز به شدت خود را نشان می دهد.

خداوند در قرآن کریم خویش می فرماید: (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ صَدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَذُضُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا). (نساء، ۱۶۷). قطعاً کسانی که کافر شدند و (با القای شبهه و تهمت و تحقیر) مردم را از راه خدا باز داشتند، به تحقیق گمراه شدند، گمراهی دور (از نجات) در آیات مشابهی که خداوند متعال کفار را مشتاق به مانع شدن در جلوی مسیر الهی (مانع دینی و ایمانی) معرفی میکند، نیز به همین مفهوم اشاره شده است (النحل/۸۸؛ محمد/۱؛ محمد/۳۲؛ محمد/۳۴). این آیه حکم کلی را بیان می کند اینکه کفار و دشمنان اسلام همواره در حال ایجاد مانع بر سر راه گسترش اسلام و فرهنگ دینی و ایمان مسلمانان هستند و این موضوع در عصر کنونی نیز جریان دارد بلکه شدت یافته است. از جمله تبلیغات به شدت گسترش یافته ی کنونی، اسلام هراسی است که امروزه با ظاهر شدن گروه های تروریستی ای همچون داعش که حتی بویی از اسلام هم نبرده اند و لی نا عادلانه به آن منتسب شده اند به اوج خود رسیده است.

اکرم (ص) چیزی غیر از منع از گسترش فرهنگ دینی و عملکرد دینی و اسلامی نیست و طبق قاعده ی جری در صورتی که چنین رفتاری و چنین گرایشی در هر برهه از زمان از سوی متولیان امام علی (ع) همگان را دعوت به کار نیک به افراد نیازمند می کند خواه سیاس گزار باشند یا ناسپاسی کنند، می فرماید: «به علت ناسپاسی افراد، از کار نیک مضایقه نکنید، چرا که (در مقابل) گاه کسی از تو سباسگزاری می کند که از عمل نیکت هیچ بهره ای نبرده و چه بسا همین شکرگزاری اثرش بیش از ناسپاسی افراد ناسپاس باشد و (برتر از همه اینها این که) خدا نیکوکاران را دوست دارد.

در حدیثی از امام صادق (ع) در مورد عالمان دنیا دوست و ضربه ای که آنها به دین و باور های دینی مردم وارد می کنند، آمده است که: چون عالم را دنیا دوست دیدید، او را در دینتان متهم دانید (از او دینتان را نگیرید و بدانید که دینداریش فریب است) زیرا دوستدار هر چیزی گرد محبوبش می گردد. و خداوند به داود وحی فرمود که، میان من و خودت عالم فریفته دنیا را واسطه قرار مده که تو را از راه دوستی ام بگرداند زیرا که ایشان راهزنان بندگان جویای منند، همانا کمتر کاری که با ایشان کنم اینست که شیرینی مناجاتم را از دلشان بکنم. (۱۱). فیض کاشانی بیان میدارد که حب دین و حب دنیا در یک قلب واحد جمع نمی شود چون ممکن است در جاهایی اینها باهم تلاقی کنند و مانعی در مسیر یکدیگر بشوند. (۱۲).

موانع بیرونی

اثر پذیری از فرهنگ های ضد دینی در جوامع اسلامی برای این که فردی بتواند در مقابل فرهنگ های هجوم آورنده و مخالف دین محکم بایستد و دچار خلل نشود نیازمند پایه های قوی فرهنگی است. در سوره عنکبوت خداوند درباره ی خانه ی عنکبوت و دلیل سستی این خانه می فرماید: (مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) (۴۱/عنکبوت): مثل کسانی که غیر خدا را سرپرست خود برگزیدند، همانند مثل عنکبوت است که (برای خود) خانه ای ساخته؛ و البته سست ترین خانه ها خانه ی عنکبوت است اگر می دانستند.

این آیه به بی اصالتی اعتقادی اشاره می کند و در نتیجه تزلزل روحی و اجتماعی چنین فردی را با مثال خانه ی عنکبوت بیان می کند. عنکبوت در عالم خود خیال می کند که خانه دارد و خانه اش در برابر حوادث مقاوم است، بلکه چون هر گوشه ی خانه ی خود را بر جایی بنا نهاده، خانه ی متزلزلی است همانند فردی که به جای اعتقاد راسخ به خدای یگانه به سرپرستانی متعدد تکیه می کند او نیز پایه های اعتقادی خود را بر مکان هایی سست بنا نهاده است و در نتیجه در جامعه ای که این تزلزل اعتقادی در آن نفوذ کرده باشد، سست بنیان بودن به وضوح مشاهده می شود و در آن صورت افراد آن جامعه در مقابل هجوم اندیشه های جدید و مخالف اسلام، قادر به مقاومت نیستند و با گذشت زمان از نظر فرهنگی پیروی از فرهنگ های بیگانه را خواهد پذیرفت و یا به جهت غفلت از اهمیت موضوع به راحتی پذیرای فرهنگ های گوناگون آن ها خواهند بود. البته منظور فرهنگ هایی هستند که نه تنها با فرهنگ

9. Makarem Shirazi, Nasser, Tafsir al-Nashon, 1374, vol.6, Tehran, Dar al-Katb al-Islamiya.
10. Hosseini Shah Abdul Azimi, Hossein bin Ahmad, Tafsir Ezna Ashri, 1363, vol.5, Tehran, Miqat Publications, first edition.
11. Kilini, Muhammad bin Yaqub, Bita, Kafi, vol. 1, Bija, Dar al-Hadith.
12. Faiz Kashani, Mohammad Mohsen bin Shah Mortaza, Al-Wafi, 1406 AH, Volume 1, Isfahan, first edition.

نتیجه گیری

نظر به یافته های پژوهش می توان دریافت که ایمان جز با عمل استوار نمی شود و تحقق ایمان در عمل واقعی مهم است که قرآن کریم و نهج البلاغه به چگونگی تحقق آن و عوامل موثر بر سر راه چنین امر مهمی تاکید کرده است. برای تحقق ایمان در عمل موانعی از داخل اجتماع ظهور می کند مانند وارونه نشان دادن اسلام، پیراسته کردن ظواهر اسلام از اخلاق اسلامی در بین مسلمانان، برخورد گزینشی با احکام و اعمال و شئون، معنویت زدایی از دین، که از تحقق عمل مبتنی بر ایمان مانع می شود. همچنین عوامل خارج از جامعه مسلمانان در جلوی راه توسعه ی فرهنگ دینی و عملکرد دینی قرار داده شده اند مانند، تاثیر گذاری فرهنگ های بیگانه و ضد دینی در جوامع اسلامی و تبلیغات نادرست علیه اسلام و خراب کردن چهره ی دین است. این موانع از مهمترین انواع موانع هستند زیرا تحرک داشتن و پویا بودن برای برداشتن این موانع به خود جامعه ی اسلامی و افراد بر میگردد. که این تحرک و پویایی به ترتیب مراحل یافتن موانع، پذیرفتن بی تعصب آنها و آگاهی کامل نسبت به آنها و یافتن راه حل های کاربردی برای برداشتن آن موانع است.

References

- Holy Quran, translated by Mehdi Elahi Qomshaei, Tehran.
1. Zubeidi, Mohammad Morteza, 1414 AH, Taj al-Arus, Dar al-Fikr, Beirut, Bi Cha.
 2. Dekhoda, Ali Akbar, 1342, Dekhoda dictionary, vol.8, University of Tehran, first edition.
 3. Johari, Ismail bin Hammad, 1990, Taj al-Lagha and Sahah al-Arabiyyah, vol.5, Beirut: Dar al-'Alam Lallamayin, 4th edition.
 4. Kilini, Mohammad bin Yaqub, Al-Kafi, 1407 AH, Volume 1, Tehran, Bina.
 5. Nahj al-Balagheh (Lal Sobhi Saleh), Sharif al-Razi, Muhammad bin Hossein, 1414 AH, Qom: Hijrat, first edition.
 6. The book of Imam al-Reza (a.s.), Mashhad, World Congress of Imam Reza (a.s.), 1406 AH, p. 60.
 7. Qaraati, Mohsen, Tafsir Noor, 1383, Volume 9, Tehran, Cultural Center of Lessons from the Qur'an.
 8. Tabatabaei, Seyyed Muhammad Hossein, 1417 AH, Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an, Qom, Jamia Madrasin, fifth edition.